

TƏHSİL SİSTEMİNDƏ FƏNLƏRƏRASI ƏLAQƏ

Xülasə

Məqalədə təhsil sistemində fənlərarası əlaqənin rolu barədə məlumat verilir. Bu sahədə pedaqoqların fikirləri qeyd olunur.

Məlumatlara əsasən məlum olur ki, bu problem qədim zamanlardan pedaqoqların diqqətini çəkmiş və onlar məsələnin həlli yollarını axtarmışdır. Hal-hazırda da bu problem öz aktuallığını qoruyur və təhsil sahəsində özünəməxsus yerə malikdir. Bu deyilənləri nəzərə alaraq müəllim tərəfindən bu məsələyə xüsusi qayğı göstərilməli, müəllim müasir elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri ilə tanış olmalı və lazımı metodik vasitələrlə təmin olunmalıdır. Əlaqənin yaradılması üçün düzgün metod və vasitələr seçməyi bacarmalıdır və elmdə olan yeniliklərdən xəbərdar olmalıdır.

Açar sözlər: *təhsil, integrasiya, fənlərarası əlaqə, tədris prosesi*

Communications in the educational system

Summary

The article provides information on the role of interdisciplinary communication in the education system. The views of educators in this area are noted.

According to the data, this problem has attracted the attention of educators since ancient times, and they sought solutions to the problem. Today, this problem is still relevant and has a special place in the field of education. In view of the above, the teacher should pay special attention to this issue, the teacher should get acquainted with the results of modern research and be provided with the necessary methodological tools. Must be able to choose the right methods and tools for communication and be aware of innovations in science.

Key words: *education, integration, interdisciplinary connection, teaching process*

Giriş

Azərbaycan Respublikası inkişaf etmiş demokratik dövlət kimi öz təhsil sistemini daha da təkmilləşdirməyə və müasirləşdirməyə çalışır. Müstəqillik əldə etmiş respublikamızda təhsil sahəsinin inkişafı üçün bir çox islahatlar aparılır. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin də dediği kimi "Təhsil sistemində islahatların məqsədi ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın təhsil sistemi dünya təhsil sisteminin standartları ilə uyğunlaşsın". Cənab prezidentimiz İlham Əliyev də məhz bu vəzifəni davam etdirir.

Təhsil sahəsində islahatlar ardıcıl şəkildə, mərhələlərlə aparılır. Bu zaman təkcə hərtərəfli biliklərlə silahlandırılmış şagirdlər deyil, həmçinin bacarıqlı, hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyətlər formalaşdırılır.

Müasir təhsil sisteminin əsas vəzifəsi geniş dünyagörüşünə, savada, bacarıqlara malik gənc nəslin yetişdirilməsidir. Bu şəxsiyyətlərin yetişdirilməsi hal-hazırda mövcud olan, gələcəkdə yaranma təhlükəsi olan global problemlərin həllində əsas rola malikdir. Dünya miqyasında yaranan dəyişmələr, istehsal prosesinin avtomatlaşdırılması, artan tələbatlar gələcək nəsil qarşısında bir çox problemlər yaradır ki, bu problemlərin həlli də məhz savad, dünyagörüşü və bacarıq tələb edir. Bu işdə isə təhsil sisteminin üzərinə böyük rol düşür.

Təhsildə yaranan islahatlar ilk əvvəl fənlərin bir-biri ilə əlaqələndirilməsini, bir-biri ilə qarşılıqlı əlqəli şəkildə tədrisini tələb edir. Bu proses isə öz növbəsində integrasiya vasitəsi ilə həyata keçirilir. Integrasiya qloballaşmanın yaratdığı əsas tələblərdən biridir. Məhz integrasiya nəticəsində elm sahələri, orta məktəbdə tədris olunan fənlər bir-biri ilə əlaqələndirilir.

Fənlərarası əlaqənin yaradılması mövzusu keçmiş dövrün ən aktual mövzulardan biri olmuşdur. Bir çox klassik və müasir pedaqoqlar bu məsələyə önəm vermiş və araşdırmalar aparmışdır. 1973-cü il Alma-Ata şəhərində, 1975-ci il Moskvada bu problemlə bağlı elmi konfranslar təşkil olunmuşdur. Bir çox elmi jurnallarda qəzet məqalələrində bu mövzu ilə bağlı məqalələr çap olunmuşdur.

Fənlərarası əlaqə ilə bağlı bir sıra dissertasiyalar müdafiyyə edilmişdir.

Qeyd etdiyimiz kimi bir çox pedaqoqlar məsələni Y.A.Komenski, K.D.Uşinski, F.A.Distverq və başqaları öz əsərlərində fənlərarası əlaqəyə toxunmuş, onu sistemləşdirməyə və tərif verməyə çalışmışdır. Eyni zamanda Azərbaycan və başqa ölkə pedaqoqları da bu mövzuya münasibət bildirmiş və fənlərarası əlaqəyə öz əsərlərində yer vermişdir.

Bir çox pedaqoq, nəzəriyyəçi öz fikirlərində fənlər arasında qarşılıqlı əlaqə yaratmağın əhəmiyyəti haqqında maraqlı fikirlər söyləmişdir. Məsələn: Y.A.Komenskiyə görə- “qarşılıqlı əlaqədə olan hər şey bu cür əlaqədə də öyrənilməlidir”. A.Distverq isə qeyd edir ki,- “on fənni birtərəfli öyrənməkdənsə, bir fənni ontərəfli öyrənmək daha yaxşıdır. ABŞ nəzəriyyəçisi Con Dyui isə fənlərarası əlaqə haqqında belə bir fikir söyləmişdir- “Bütün təhsillər bir yer kürəsində onun üzərində mövcud olan ömürlə bağlıdır. Bizim bir neçə qatdan ibarət yer kürəmiz yoxdur ki, onun biri riyaziyyat, digəri fizika, üçüncüsü isə tarixlə əlaqəli olsun. Bütün təhsil istiqamətlərini bir-biri ilə, məktəbi isə həyatla əlaqələndirmək çox vacibdir”.

Pedaqoji ədəbiyyatlarda fənlərarası əlaqə ilə bağlı birtərəfli münasibət bidirmiş müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Məsələn: Akademik M.M.Mehdizadəyə görə “Fənnlərarası didaktika ilə bağlamaqla haqlı hərəkət etmiş olsalar da, bunu “didaktik şərait” hesab etməyə, fikrimizcə, heç bir əsas yoxdur. Bizə didaktikanın prinsip və qaydaları məlumdur. Lakin “didaktik şərait” kateqoriyası təlim nəzəriyyəsinə məlum deyildir”.

Pedaqogika üzrə elmlər doktoru olan M.M.Əmirova görə isə, “Fənnlərarası əlaqələr “Müxtəlif növ biliklərin mənimsənilməsi üsuluna (reproduktiv, axtarıcı, yaradıcı), həyata keçirilməsinin müddətinə (varislik, perspektiv), fənlərin əlaqəsi üsuluna (birtərəfli, ikitərəfli, çoxtərəfli), təlim-tərbiyə prosesinin təşkili səviyyəsinə (Gündəlik, tematik), işinin təşkili formalarına (fərdi, qrup, kollektiv) görə müxtəlif olur.

Fənlərarası əlaqəni sistemləşdirmək üçün də pedaqoqlar onu növlərə ayırmışdır. Müxtəlif alimlər fənlərarası əlaqəyə müxtəlif mövqedən yanaşmış və təsnifləndirmişdir. Bunlar aşağıdakı şəkildə sistemləşdirilə bilər:

Məsələn:

Nö	Müəlliflər	Növlər
1.	P.Paşayev	birtərəfli, quruluş, tamamlayıcı, koordinasiya, inteqrasiya əlaqəsi
2.	F.N.Fedorov D.M.Kiryuşkin	xronoloji, məlumatlandırıcı
3.	N.M.Çərkəszadə	müqayisəli, səbəb-nəticə. İnduktiv, deduktiv, analitik, istematik, ümumiləşdirici
4.	M.N. Skatkin	keçimislərlə əlaqə, sonra keçiləcəklərlə əlaqə, yanaşı keçilənlərlə əlaqə
5.	N.M.Verzilin və P.Q.Kulaqin	sinxron, asinxron
6.	K.P.Korlyeva	faktlar və anlayışlar arasında əlaqə, tədqiqat metodları və elmi təfəkkür arasında əlaqə, təlimin idrak fəaliyyəti üsulları ilə əlaqə

Akademik M.Mehdizadə (1982,161) qeyd etmişdir ki, təsnifat sadəcə şərti xarakter daşıyır. Müəllif bu şərtiliyi belə izah edir: “Bizə elə gəlir ki, fənlərarası əlaqənin bu cür təsnifatları məsələyə elmi yanaşmanı xatırlatsa da nə elmə, nə də məktəb də məktəb işləri praktikasına mənfəət verər. Müqayisə edilən hadisələrin sinxron və ya qeyri-sinxron olmasını bilmək öyrənənlərə kömək edə bilməz və s.

Əvvəla qeyd etmək lazımdır ki, məktəb məzmunu ayrı-ayrı fənlərə bölünmüşdür. Fənlərin bu cür tədrisi dərkətmə prosesinin aktiv şəkildə getməsinə şərait yadır. Tarixən yoxlanılmış bu prinsip özünü doğrultmuş, öyrənmə və dərkətmənin təbiətinə uyğundur. Bununla bərabər tədris prosesində həyata keçirilən fənlərarası əlaqə də dərkətmənin həyata keçirilməsində, dünyanın tam mənzərəsinin şagirdin gözündə yaranmasında əvəzilməz rola malikdir. Bunları nəzərə alaraq çalışmaq lazımdır ki, məktəb fənnlərinin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi yaradılsın, eyni zamanda öyrədilən material əlaqəli şəkildə şagirdlərə çatdırılsın. Bu prosesin həyata keçirilməsi yəni fənlərarası əlaqədən istifadə şagirdlərdə daha düzgün təsəvvür yaradacaq və materialın daha asan mənimsənilməsinə səbəb olacaqdır .

İnsanların düzgün dünyagörüşünün, canlı ailəmə baxışının formalaşmasında təbiət elmlərinin böyük rolu vardır. Bütün təbiət elmləri əsasən bir-birinin üzərində qurulmuş və problemlərinin həllində bir-birinin qanun, qanunuyğunluq və hipotezlərindən istifadə edir. Bunu nəzərə alaraq dərs prosesinin tədrisi zamanı bu elmlər qarşılıqlı əlaqədə öyrədilməli , mümkün qədər interasiya olunmalıdır.

Hal -hazırda təbiət fənlərinin əlaqəli öyrənilməsinə çox böyük maraq və ehtiyac duyulur. Şagirdlərin canlı təbiətdə baş verən hadisələri, canlıların bir-biri ilə həmçinin cansız təbiətlə əlaqəsinin öyrənməsində biologiyanın böyük əhəmiyyəti vardır. Bioloji biliklərin öyrənilməsi zamanı şagirdlərdə həyat prosesində istifadə edə biləcəyi qabiliyyət, bacarıq və vərdişlər inkişaf edir. Bir çox elm sahələri kimi biologiya, fizika, kimya və coğrafiyada fənlərarası əlaqə imkanları çox genişdir. Adı çəkilən bu elm sahələri təbiət elimləridir. Adından da göründüyü kimi bu elmlərin əsas problemləri, qanunları məhz təbiət hadisələrini, təbii proseslərə təbiətdə mövcud olan canlılara və maddələrə əsaslanır.

Biologiya canlılar haqqında elmdir. Bu elm təbiətdə mövcud olan canlıların quruluşunu, müxtəlifliyini, onların həyatında baş verən prosesləri və bir-birləri ilə eyni zamanda təbiətlə qarşılıqlı əlaqəsini öyrənir. Fizika təbiəti öyrənən elimlərin başlıcası olaraq bizi əhatə edən aləmin quruluşunu, xassələrini, canlılar və cansızlar arasında baş verən hadisələrin ümumi qanunauyğunluqlarını öyrənir. Kimya təbiətdə mövcud olan maddələrin tərkibini, quruluşunu, xassələrini və çevrilmələrini və bu çevrilmələr nəticəsində meydana gələn hadisələri öyrənən təbiət elmidir. Coğrafiya təbii və istehsal ərazi komplekslərini və onların komponentlərini tədqiq edən təbiət elmidir. Təriflərdən də aydın olur ki, bu elm sahələrinin əsas komponenti məhz təbiətdir. Bunu nəzərə alaraq tədris prosesində də bu ortağ nöqtədən maksimum istifadə etmək və fənlərarası əlaqənin yaratmaq fənn müəllimlərinin əsas vəzifəsi olmalıdır.

Yuxarıda da qeyd olunduğu kimi fənlərarası əlaqənin yaradılmasında müəllimin şəxsi bacarığının da xüsusi yeri vardır. Məktəb təcrübəsi göstərir ki, fənlərarası əlaqə müəllimlər tərəfindən lazımı qədər istifadə olunmur. Bunun başlıca səbəbləri isə bunlar göstərilə bilər:

1. Fənlərarası əlaqənin mahiyyətini və rolunu düzgün başa düşmür.
2. Bəzi müəllimlər fənlərarası əlaqəyə lazımı önəm vermir.
3. Digər fənnlərin anlayışlarını, qanun və qanunauyğunluqlarını unutmuşdurlar.
4. Bəzi müəllimlərə görə fənlərarası əlaqə dərsi ağırlaşdırır.
5. Bu sahədə elmi-metodik ədəbiyyat olduqca azdır.

Bu problemlərin aradan qaldırılmasında məktəb rəhbərlərinin də üzərinə böyük vəzifə düşür. Belə ki, rəhbərlik tərəfindən bu məsələyə xüsusi qayğı göstərilməli, müəllimlər müasir elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri ilə tanış edilməli və lazımı metodik vasitələrlə təmin olunmalıdır. Müəllim elmdə olan yeniliklərdən xəbərdar olmalıdır.

Təbiət fənlərinin arasında əlaqənin yaradılması təkcə əqli inkişafa təsir etmir eyni zamanda psixoloji funksiya yerinə yetirir. Şagird bu fənlərin tədrisi zamanı bir çox anlayışı, fiziki, bioloji, kimyəvi prosesləri hər bir fəndə yenidən öyrədir. Bu zaman hər bir fənn şagirdə yeni biliklər verir ki, bunlar ümumiləşdirilməsi şagirdə yeni assosiasiyaların əmələ gəlməsinə səbəb olur. Şagird həmin hadisənin yeni əlamətini öyrəndikcə onda öyrənmə marağı daha da artır və uzunmüddətli şəkildə mövzu yadda qalır.

Nəticə

Veilən məlumatlardan belə nəticəyə gəlinir ki, fənlərarası əlaqə təhsil sistemində xüsusi yerə malikdir. Qədim dövrlərdən pedaqoqların bu məsələyə önəm verməsi və araşdırması fənlərarası əlaqənin nə dərəcədə vacib olduğunu bir daha sübut edir. Təhsil sahəsinin inkişafı üçün fənlərarası əlaqə problemi həll olunmalı, məktəb təcrübəsində düzgün tətbiq olunmalıdır. Bunun üçün müəllimlərin doğru metod və prinsiplərdən istifadə etməsi böyük önəm daşıyır.

Ədəbiyyat

1. Mehdişadə M. Ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsi yolları. Bakı: 1982, səh 161.
2. Ə.M.Hüseynov, Ə.M.Məhərrəmov. Biologiya tədrisinin elmi və metodik əsasları. Bakı-2015.
3. Ə.M.Hüseynov. Orta məktəbdə biologiya tədrisinin nəzəri və metodik əsasları (monoqrafiya), Bakı: 2000.
4. Orucova Sevinc Sabir qızı. Fənlərarası əlaqəni reallaşdırılmasının sosial zərurəti. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetin "Xəbərləri", 2015 №2, s. 424-426.